

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ**

Близнюк Вікторія Валеріївна

УДК 331.5.024.5

**РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ: МЕТОДОЛОГІЯ
ДОСЛІДЖЕННЯ,
АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗ**

08.09.01 – демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ-2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті економічного прогнозування НАН України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, старший науковий співробітник
ВЛАСЮК Олександр Степанович,

Національний інститут стратегічних досліджень, в.о. директора

Офіційні опоненти: академік НАН України, доктор економічних наук, професор
ПИРОЖКОВ Сергій Іванович,

Національний інститут проблем міжнародної безпеки при Раді безпеки і оборони України,
директор

кандидат економічних наук, професор **ВАСИЛЬЧЕНКО Віталій Сергійович,**

Київський національний економічний університет професор кафедри управління трудовими
ресурсами

Провідна установа: Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки
України, відділ проблем праці і політики доходів населення (м. Київ).

Захист відбудеться “1” листопада 2001 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.150.02 в Інституті економіки НАН України за адресою: 01011, м.
Київ-11, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту економіки НАН України,
01011, м. Київ-11, вул. Панаса Мирного, 26.

Автореферат розісланий "27" вересня 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
В.С.

Стешенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток національної економіки потребує значного підвищення ефективності використання людських ресурсів, основним індикатором якої виступає ринок праці. Сучасний ринок праці України характеризується значним напруженням внаслідок зниження попиту на робочу силу, падіння рівня реальної заробітної плати, зростання чисельності вивільнених працівників, збільшення прихованого безробіття. Ці характеристики мають суттєві територіальні розбіжності, що зумовлює необхідність поглибленого вивчення та потребу у додаткових теоретико-методологічних й практичних дослідженнях регіональних особливостей ринку праці України. Незважаючи на наявні публікації з цієї проблеми, на сьогодні практично відсутні роботи, в яких проблема регіоналізації національного ринку праці України досліджувалась би системно.

Аналіз сучасного стану регіональних ринків праці дає можливість дійти висновку, що ефективний механізм їх регулювання повинен включати досить різнопланові та диференційовані за силою впливу підсистеми, не обмежуючись лише сферою трудових відносин. Для його формування слід перш за все визначитися з пріоритетами регулювання попиту на робочу силу та її пропозиції. Розробка ефективної стратегії управління процесами на регіональному ринку праці вимагає також комплексного підходу до вирішення економічних, соціальних, демографічних проблем, які безпосередньо впливають та визначають його стан.

Ступінь розробки проблеми. Теоретичні дослідження функціонування ринку праці вітчизняної наукової школи розпочалися на початку 90-х років. Проблеми управління трудовими ресурсами, їх рухом і використанням, а також удосконалення якості, як умови підвищення конкурентоспроможності, розглянуті в наукових працях Б.Бреєва, О.Богуцького, І.Бондар, Д.Богині, В.Васильченка, В.Дієсперова, М.Долішнього, І.Заславського, О.Заклети, В.Коваленка, А.Колота, Е.Лібанової, І.Маслової, С.Пирожкова, В.Петюха, В.Покрищука, В.Прокопова, В.Онікієнка, Р.Капелюшнікова, О.Котляра, Л.Костіна, А.Кашепова, Г.Купалової, Л.Лебедевої, І.Петрової, М.Пітюлича, В.Шаленко, О.Хомри, В.Яценка. Зокрема, у працях В.Апер'яна, С.Бандура, Д.Богині, Т.Заяць, О.Котляра, Е.Лібанової, С.Пирожкова, В.Онікієнка, В.Оніщенко, Є.Янковської досліджені різні аспекти відтворення робочої сили й пов'язані з ними складнощі та суперечності функціонування ринку праці. Останнім часом увагу науковців привертають проблеми управління процесами на регіональних ринках праці. Їм присвячені дослідження С.Бандура, Д.Богині, В.Брича, Л.Ємельяненко, Т.Заяць, Л.Лебединської, Ю.Туранського, М.Шаленко.

Однак на сьогодні немає узагальнюючої наукової методики з проблем управління зайнятістю в регіональному розрізі. Саме актуальність проблеми та недостатня її дослідженість були основою для вибору теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з виконанням планової теми: "Пріоритети та

перспективи суспільного розвитку", № державної реєстрації 0198U007456 в Інституті економічного прогнозування НАН України.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних і методичних положень, наукових та практичних рекомендацій з формування ефективної регіональної політики на ринку праці України. Відповідно до цієї мети в роботі поставлені та вирішувалися такі задачі:

- уточнення соціально-економічного змісту категорії “ринок праці” та основних її складових;
- аналіз основних характеристик регіональних ринків праці України;
- визначення діагностичних показників, що характеризують розвиток регіональних ринків праці України, аналіз їх динаміки;
- кластеризація регіональних ринків праці за обраними діагностичними показниками з метою розробки середньострокового варіантного прогнозу їх розвитку;
- ідентифікація типозон (груп регіональних ринків праці) та обґрунтування для них напрямів політики зайнятості;
- розрахунок інтегральних і дезагрегованих індексів напруженості регіональних ринків праці;
- аналітичний прогноз перебігу процесів на ринку праці України.

Об'єктом дослідження є регіональний ринок праці, як цілісний об'єкт управління із своєрідною кон'юнктурою попиту та пропозиції робочої сили, здатний гармонійно поєднувати компоненти природного, соціального і економічного середовища.

Предметом дослідження є організаційні, соціальні та економічні механізми управління розвитком регіональних ринків праці.

Методи дослідження. У роботі використані методи: макроекономічного та порівняльного аналізу для дослідження регіональних структур попиту і пропозиції робочої сили; кластерного аналізу та неметричного багатомірного шкалювання для визначення основних типозон регіональних ринків праці; аналізу ієрархій і експертні оцінки для розрахунку регіональних індексів напруженості ринку праці, а також методологія аналітичного планування для розробки аналітичного прогнозу основних характеристик ринку праці.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукові результати, що визначають новизну та виносяться на захист, полягають у наступному:

- обґрунтована прийнятність використання наукового терміну “ринок праці” як системи соціально-економічних відносин між суб'єктами в процесі купівлі-продажу майбутніх послуг праці за ціною, що визначається його кон'юнктурою;
- проведено районування національного ринку праці України на основі кластерного аналізу за обраними діагностичними показниками, що враховують регіональні особливості соціально-економічного та демографічного потенціалу регіонів, а також дієвість в них центрів зайнятості;
- розроблені сценарії розвитку ситуації на ринку праці для визначених типозон і оцінені прогнозні рівні зайнятості та реального безробіття;
- запропоновано використання інтегрального показника “напруженість ринку праці” для комплексної характеристики його стану в регіонах, що дало можливість оцінити комплексний вплив окремих чинників на ситуацію в сфері зайнятості та безробіття та визначити пріоритети політики зайнятості в регіональному розрізі;
- розроблений аналітичний прогноз розвитку ринку праці України на період до 2005р.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані в ній методологічні підходи, моделі аналізу та прогнозування стану регіональних ринків

праці України можуть бути використані для наукового обґрунтування та підготовки вищими органами державної влади документів законодавчого, прогнозного і програмного характеру, орієнтованих на вирішення сучасних проблем регулювання зайнятості та ринку праці.

Результати дисертаційного дослідження використані у пропозиціях до проекту Генеральної схеми створення нових робочих місць (направлені до Міністерства економіки України №135-424 від 19.08.1998); у зауваженнях до проекту Закону України "Про концепцію розвитку трудового потенціалу в Україні" (направлені до ВЕ НАНУ № 135-437 від 15. 07. 1999р.); у прогнозі зайнятості в Україні на період 1998-2005 рр. (направлений до Кабінету Міністрів України №135-582 від 12.11.1998); аналітичному матеріалі "Напруженість регіональних ринків праці як індикатор ринкових перетворень в регіонах" (направлений до Міністерства праці та соціальної політики України – №135-228 від 24.04.01).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дисертаційного дослідження отримані автором самостійно. Із статей, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані тільки ті ідеї і положення, які є результатом особистих досліджень здобувача та вказані в авторефераті у переліку основних публікацій.

Апробація результатів дисертації. Результати роботи доповідалися на науково-практичних конференціях: "Соціально-економічний розвиток України. Проблеми статистики – 98" (Львів – Шкло, 1998); "Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку" (Львів, 2000).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковані в 11 наукових працях, загальним обсягом 3,5 д.а, з яких особисто автору належить 2,4 д.а.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Робота викладена на 227 сторінках машинописного тексту, складається із вступу, трьох розділів, висновків, містить 19 таблиць і 21 рисунок. Список використаної літератури включає 151 найменування і наведений на 11 сторінках. Робота містить 3 додатки на 39 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* розкрито актуальність теми дисертації, ступінь дослідженості проблеми; сформульовано мету та задачі дослідження, охарактеризовано методiku та методологію дослідження, обґрунтовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У *першому розділі* "Теоретико-методологічні основи дослідження функціонування ринку праці" розкрито зміст та еволюцію поглядів на ринок праці, що дає змогу більш глибоко зрозуміти економічну сутність даної категорії. На думку автора товаром на ринку є майбутні послуги праці і тому доцільним є використання саме терміну "ринок праці".

Основними складовими ринку праці є соціально-економічні категорії попиту та пропозиції на ринку праці. *Попит на ринку праці* –це сформована потреба у трудових послугах, яку споживач хоче та здатний задовольнити за певну кількість грошей. Попит на робочу силу має територіально-галузеву структуру. Він розглядається у професійно-кваліфікаційному та соціальному розрізах. *Пропозиція* на ринку праці визначається кількістю носіїв робочої сили, які згодні та здатні продавати послуги своєї праці за певну ціну. На макроекономічному рівні пропозиція характеризується такими кількісними категоріями як чисельність працездатного населення у віці 15–69 років, трудових ресурсів, економічно активного населення. Формування пропозиції робочої сили в основному базується на відтворенні трудового потенціалу суспільства.

Дисертантом доведено об'єктивну необхідність розгляду ринку праці як складної територіальної системи, яка є одним з типів суспільно-територіальних систем. В її основу покладена концепція формування єдиної системи розселення, яка може сформуватися лише в межах економічного регіону. Область має всі характеристики економічного регіону, що дозволяє розглядати сукупність показників стану ринку праці на цьому рівні як таку, що характеризує регіональний ринок праці. Механізм регулювання регіонального ринку праці стає дієвим за умови аналізу, реальної оцінки та врахування факторів його формування, стану, тенденцій розвитку. Регулювання ринку праці на регіональному рівні повинно включати активізацію попиту і пропозиції за допомогою інвестиційної політики, методів регулювання рівнів доходу (фіскальна, цінова, кредитно-грошова політика), відносин власності, соціальної політики і правової регламентації.

Основним теоретичним аспектом дослідження регіональних ринків праці як складної територіальної системи є їх типізація, яка повинна лежати в основі політики регулювання. Це вимагає розробки типотворювальної класифікації, яка повинна здійснюватися на основі спеціальних логічних і математичних процедур. Групування регіональних ринків праці України доцільно проводити за допомогою кластерного аналізу, який дає змогу згрупувати досліджувану сукупність елементів так, щоб елементи одного класу знаходились на невеликій відстані один від одного, а різні класи – навпаки.

Другий розділ роботи "Аналіз територіальних компонентів ринку праці України" присвячений оцінці ситуації на ринку праці, яка продовжує бути не однаково напруженою в різних регіонах України. Практикою доведено, що на ринок праці та його кон'юнктуру впливають такі блоки факторів як, *демографічні, соціально-економічні, а також дієвість регіональних центрів зайнятості.*

Проведення кластерного аналізу передбачало визначення діагностичних показників впливу за кожним блоком факторів. В результаті цього аналізу виявлено п'ять найбільш суттєвих узагальнених груп (типозон) регіональних ринків праці, які представлені на рис.1.

Рис. 1. Картосхема розподілу регіональних ринків праці України за результатами кластерного аналізу

Перша типозона (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська, Харківська та Луганська області) характеризується невисоким рівнем зареєстрованого безробіття, наявністю значних обсягів прихованого безробіття, високим ступенем урбанізації населення. Для вирішення питань зайнятості в ній доцільно сфокусувати увагу на додаткових інвестиціях у традиційні, "профільні" для регіонів галузі та на створенні сприятливих умов для самозайнятості і розвитку малого бізнесу.

Для другої типозони (Івано-Франківська, Рівненська, Сумська, Миколаївська, Київська області) характерні досить високі рівні промислового та сільськогосподарського виробництва. Тому, при вирішенні проблем зайнятості й безробіття слід орієнтуватися на досягнення високої конкурентоспроможності суб'єктів господарювання і регіону в цілому шляхом розширення можливості використання частки прибутку на виробниче інвестування у регіональну економіку.

Третю типозону (Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Черкаська, Чернігівська області) можна охарактеризувати як таку, що вирізняється значними обсягами сільськогосподарського виробництва. Їй притаманні значні обсяги заборгованості із

виплати заробітної плати та вимушено неповно зайнятих. Тому, при формуванні політики зайнятості для цієї групи регіонів слід враховувати саме ці місцеві особливості. Важливими факторами виходу з кризи є створення вільних економічних зон, які мають формувати тут матеріальну основу найбільш конкурентноспроможних галузей економіки.

У четвертій типозоні (Волинська, Закарпатська, Кіровоградська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька області) традиційно спостерігається надлишковість робочої сили. Тут продовжує розвиватися сформований роками специфічний тип економічної поведінки населення з ознаками високої мобільності та зайнятості у підсобних господарствах. У ній методи регулювання ринку праці повинні бути спрямовані на розвиток працепоглинаючих сфер діяльності, створення невеликих підприємств з переробки та зберігання сільськогосподарської продукції, виробництва будівельних матеріалів і товарів народного споживання з місцевої сировини та відходів, розширення сфери обслуговування.

П'ята типозона (м. Київ, АРК, Одеська та Львівська області) об'єднує регіони, які мають сильні міжнародні зв'язки, що проявляється у збільшенні кількості спільних підприємств, формуванні інфраструктури сучасних послуг. Вирішення проблем зайнятості для цієї групи регіонів полягає у розвитку туристського та рекреаційного бізнесу, науково-технологічно містких галузей тощо.

Сформовані кластери як важливий методичний інструментарій діагностики регіональних ринків праці мають певну сталість у часі, обумовлену особливостями регіонального розвитку та пов'язаною з ним специфікою демовідтворення, структури зайнятості, трудової мобільності, мотивації тощо. На думку дисертанта, визначені типозони доцільно використовувати при прогнозуванні стану ринку праці, зайнятості в регіонах, навантаження на служби зайнятості тощо. Це дасть змогу здійснення регіоналізації національної політики зайнятості, тобто вирішення конкретних проблем кожної типозони.

У *третьому розділі* "Аналітичні моделі оцінки та прогнозування регіональних ринків праці України" обґрунтовано використання методології системного аналізу процесів, що мають місце на регіональних ринках праці. Концептуально ця методологія синтезує в єдиний технологічний цикл метод аналізу ієрархій та аналітичну оцінку рівня розвитку процесу.

Дисертантом запропонована та описана методика оцінки стану ринку праці за комплексним показником "напруженість ринку праці", в основі визначення якого лежить ієрархізація зазначеної проблеми (рис.2). На цьому етапі були узагальнені та схематично відображені теоретичні основи структури та змісту цього показника.

Рис. 2. Ієрархія інтегральної оцінки напруженості ринку праці

Для проведення дослідження були обрані групи факторів, що безпосередньо впливають на напруженість ринку праці в регіонах, а у кожній з них встановлені економічні характеристики, які по відношенню до комплексного показника виступають у якості стимуляторів або дестимуляторів.

На основі запропонованої ієрархії були розроблені анкети та проведено експертне опитування, результати обробки якого дали змогу отримати кількісну оцінку напруженості ринку праці. Розрахунки показують, що кризова ситуація на ринку праці склалася в 1999 р. у Львівській, Чернівецькій, Івано-Франківській, Херсонській, Кіровоградській, Луганській, Житомирській, Тернопільській, Сумській, Волинській, Харківській областях, де індекс напруженості знаходився в межах 0,721-0,772, в той

час як середньоукраїнський показник становив 0,668. До групи, з найнижчим індексом напруженості віднесено м. Київ (0,420), Запорізьку (0,545), Полтавську (0,562) та Одеську (0,581) області. Розподіл регіонів України за інтегральним індексом напруженості ринку праці представлений на рис. 3.

Для кожної групи регіонів доцільна розробка специфічної програми розвитку ринку праці. Саме регіоналізація політики зайнятості дозволяє перейти від значного за обсягом і числом позицій традиційного плану до програми найбільш ефективних заходів, розробка яких вимагає творчого підходу. В умовах обмежених ресурсів тільки спеціальні цільові програми для проблемних ринків праці зможуть забезпечити ефективність заходів у сфері зайнятості.

Рис. 3. Картосхема розподілу регіонів України за індексом напруженості ринку праці України у 1999р.

При розробці аналітичного прогнозу майбутнього стану ринку праці використовувалися такі найбільш ймовірні сценарії розвитку як *“занепад”*, *“проекція”*, *“розвиток”*. *“Занепад”* передбачає скорочення чисельності зайнятих у галузях економіки, зменшення попиту на робочу силу, зростання прихованого безробіття і чисельності реальних безробітних, погіршення ситуації з виплатою заробітної плати та подальша диференціація населення за доходами. *“Проекція”* – несуттєві зміни сучасних тенденцій у майбутньому. *“Розвиток”* – покращання ситуації, а саме – зростання чисельності зайнятих на тлі незначного зменшення чисельності безробітних. Передбачається зменшення диференціації населення за доходами в наслідок росту реальної заробітної плати, повної ліквідації заборгованості з виплати заробітної плати тощо.

Структурну ієрархію майбутнього стану ринку праці представлено на рис. 4. Результати розрахунків показали, що в перспективі стан ринку праці значною мірою зумовлюватиметься економічними (44,42%) та соціальними (32,91%) чинниками. Демографічні (18,12%) і політичні (4,55%) чинники менше впливатимуть на його динаміку. Оцінка рівнів впливу суб'єктів на стан ринку праці показала, що найвпливовішими є дії центральних органів державної влади (29,77%) та регіональної адміністрації (22,17%).

Найменшим є вплив підприємців (19,19%), населення (15,76%), та профспілок (13,11%). Кожний із визначених суб'єктів має власні цілі та напрями впливу на ринок праці. Зусилля державної влади щодо управління ринком праці у найближчі п'ять років мають бути спрямовані на ліквідацію регіональних диспропорцій розміщення трудових ресурсів (16,51% із 29,77% її загального впливу на ринок праці) та стимулювання споживчого попиту (9,59%), що згідно теорії Кейнса, є одним із основних шляхів вирішення проблеми безробіття. При цьому проблеми регулювання територіального та професійного руху робочої сили (3,67%) є найменш важливими серед усіх цілей визначених суб'єктів ринку праці.

Найвірогіднішими шляхами досягнення центральними органами державної влади цих цілей, є ефективна інноваційна та інвестиційна політика (13,02%); сприяння мобільності робочої сили (6,35%), стимулювання зайнятості шляхом захисту внутрішнього ринку (5,82%) та регулювання мінімальної заробітної плати (4,58%). Регіональні адміністрації, загальна впливовість яких на ринок праці визначена як 22,17%, перш за все зацікавлені у збереженні та підвищенні якості робочої сили

(вагомість цілі оцінена у 8,93%) та забезпеченні ефективної зайнятості (8,54%), що передбачає не відсутність безробіття як такого, а сприяння можливості працевлаштування. Менш впливовим є формування дієвої мотивації трудової діяльності (4,7%), що на регіональному рівні має бути забезпечено створенням ефективно діючої системи трипартизму.

Рис. 4 Ієрархія впливу на стан ринку праці

Серед напрямів впливу регіональних адміністрацій на розвиток ринку праці найбільш впливовими є стимулювання підприємництва (9,75%) та створення нових робочих місць (4,76%). Менша увага приділяється сприянню професійному навчанню (4,68%) та регулюванню процесами вивільнення (2,98%).

Інтереси суб'єктів підприємництва пов'язані з розвитком виробництва та підвищенням конкурентоспроможності власної продукції, для чого необхідні відповідні інвестиції. Формуючи політику управління персоналом, підприємці керуються вагомістю конкретних цілей, а саме: наймання на роботу працівників відповідної кваліфікації (5,92% з 19,19% загального їх рівня впливу на ринок праці), підвищення конкурентоспроможності власного підприємства (6,33%); оптимізація чисельності (6,94 %).

З аналітичної оцінки випливає, що у найближчій перспективі підприємці будуть схильні використовувати у власній політиці управління гнучкі режими праці (вага 7,67% при загальному їх впливі на ринок праці 19,19%). За експертними даними, у найближчому майбутньому підприємці орієнтуватимуться на вивільнення зайвої робочої сили (6,14%), що значно перевищуватиме прагнення до створення робочих місць (2,46%) та зниження витрат на робочу силу у вигляді заробітної плати (2,92%). Цілі населення полягають у тому, щоб знайти роботу, яка забезпечить високий життєвий рівень (10,12%) та задовольнятиме індивідуальні вимоги (1,71%). Населення безпосередньо пов'язує підвищення рівня професійної освіти (7,26%) з вирішенням проблеми зростання життєвого рівня. Аналітичні розрахунки показують, що населення порівняно менше уваги приділяє таким напрямам впливу на ринок праці, як зростання соціальної активності (3,39%), орієнтації на самозайнятість та мале підприємництво (2,83%) і при цьому має схильність до соціальної апатії (2,28%).

Основними цілями діяльності профспілок на ринку праці є захист інтересів найманих працівників: вагомість цього фактора щодо впливу на ринок праці оцінюється у 8,58%. Менш важливими є можливості профспілок брати участь у формуванні державної політики зайнятості (2,34%) та регулюванні процесів на ринку праці (2,19%).

Аналітичні розрахунки показують, що найбільш дієвими напрямами впливу профспілок на ринок праці є тиск на роботодавців з метою погодження з висунутими профспілками вимогами (6,17%) та контроль за виконанням трудового законодавства (3,10%). Водночас їх можливості впливати на ринок праці шляхом створення на підприємствах груп соціальної підтримки для робітників, які підлягають звільненню (2,09%) та лобюванню законодавчої бази соціального захисту (1,75%) є незначними. Внаслідок комплексної дії напрямів впливу суб'єктів ринку праці найбільш вірогідною є реалізація сценарію “Розвиток” (45,37%), однак вагомою (34,45%) залишається ймовірність сценарію “Проекція”. Можливість розвитку подій на ринку праці за сценарієм “Занепад” менш ймовірна, і становить 20,18%. Це свідчить про очікування позитивних зрушень на ринку праці за умови спільної конструктивної дії всіх суб'єктів соціально-трудових відносин.

Узагальнений сценарій дозволяє констатувати, що чисельність зайнятих підвищиться

за рахунок збільшення потреби у робочій силі, яка задовольнятиметься не стільки за рахунок нових створюваних робочих місць, скільки за рахунок зменшення прихованого безробіття. Немає підстав вважати, що проблема безробіття буде знята в найближчому майбутньому. Безробіття досить інтенсивно зростатиме або, в іншому разі, набуде застійного характеру. Ймовірним є збільшення чисельності безробітних паралельно із зростанням обсягів ВВП.

Завершує розділ варіантний прогноз чисельності зайнятих в економіці у регіональному розрізі, здійснений відповідно до проведеної кластеризації ринку праці. Цей прогноз побудований на трендових економіко-математичних методах дослідження. Згідно розрахунків чисельність зайнятих в економіці України у середньостроковій перспективі зростатиме, але рівня 1998 р. не досягне. За прогнозними оцінками у 2005 р. чисельність зайнятих в галузях економіки зменшиться порівняно з 1998 р. на 1,14%, однак це зменшення матиме суттєві територіальні особливості. Так, для першої типозони буде характерне значне зростання, яке складе в середньому 0,43%. Для регіонів другої типозони також прогнозується зростання чисельності зайнятих в економіці порівняно з 1998р. в середньому на 1,62%,. Проте для Київської області, яка належить до цієї типозони чисельність зайнятих зменшиться на 0,11%. Для третьої та четвертої типозон прогнозується зменшення чисельності зайнятих в економіці: в середньому це зменшення відповідно становитиме 7,5% та 4,44%. У п'ятій типозоні у прогнозному періоді очікується зростання чисельності зайнятих на 1,13%. Тут найменший приріст буде мати місце для м. Києва - 0,8%, максимальне зростання очікується в Одеській області - 1,75%. Територіальна структура зайнятого населення у 2005 р. порівняно з 1998 р. не зазнає істотних змін. Дещо зросте частка першої, другої та п'ятої типозон (на 0,56; 0,4; 0,49 % відповідно) та зменшиться частка зайнятих у третій (на 1,03%) і четвертій (на 0,43%) типозонах (таблиця 1).

Таблиця 1

Очікувана чисельність зайнятих у галузях економіки та реально безробітних у 2005р. за типозонами ринку праці України

Типозони	Оптимістичний				
	Зайняті, тис. осіб		Рівень зайнятості, %		
1	2	3	4	5	Безробітні, тис. осіб
Перша	8322,5	63,15	952,0	10,27	
Друга	3450,2	67,82	401,3	10,42	
Продовження табл. 1.					
1	2	3	4	5	Рівень безробіття, %
Третя	3473,7	67,84	387,7	10,04	
Четверта	2874,2	59,10	378,0	11,61	
П'ята	5071,2	66,52	612,4	10,77	
Україна	23191,8		64,65	2731,3	10,54
Ймовірний					
Перша	8158,8	61,91	1014,3	11,06	
Друга	3382,4	66,48	427,5	11,22	
Третя	3405,4	66,50	413,1	10,82	
Четверта	2817,7	57,94	402,8	12,51	
П'ята	4971,5	65,21	652,5	11,60	

Україна	22735,8	63,38	2910,2	11,35
Песимістичний				
Перша	7883,0	59,8	1150,8	12,7
Друга	3268,0	64,2	485,1	12,9
Третя	3290,3	64,3	468,7	12,5
Четверта	2722,5	56,0	457,0	14,4
П'ята	4803,4	63,0	740,3	13,4
Україна	21967,2	61,24	3301,9	13,07

Передбачається, що рівень зайнятості на 2005 р. найбільш ймовірно для кожної з визначених типозон буде знаходитися в діапазоні від 57,94% (четверта типозона) до 66,5% (третьої типозоні); для рівня реального безробіття цей діапазон визначається від 10,8% у третій до 12,51% у четвертій типозонах.

Результати прогнозу дають змогу окреслити основні завдання соціальної політики України, серед яких ключовим є забезпечення стабілізації рівня життя населення. Це потребує узгодженого вирішення комплексу питань. Пріоритетне місце належатиме реалізації заходів щодо погашення заборгованості із виплати заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат. Так, за даними прогнозу, рівень реальної заробітної плати зросте, що в свою чергу зумовить збільшення обсягів споживання та зменшення диференціації населення за рівнем доходів.

Соціальний захист має бути пріоритетним, соціальна допомога – адресною, а визначення соціальних гарантій для непрацездатного населення та осіб, що знаходяться в активному працездатному віці – диференційованим. У цьому контексті важливою державною функцією є впровадження єдиної, уніфікованої та розгалуженої інформаційної системи обліку вільних робочих місць, трудових ресурсів та робочої сили з урахуванням їх кількісних та якісних параметрів. Необхідна також активізація зусиль держави щодо стимулювання та регулювання трудової міграції, а також вирішення питання часткової компенсації втрат працівникам при зміні місця проживання внаслідок надання їм роботи в іншому регіоні. Все це потребує розробки державної політики зайнятості, орієнтованої на формування сприятливих умов для розвитку підприємництва, збільшення кількості робочих місць, і т. ін і в кінцевому рахунку – на зростання життєвого рівня населення.

ВИСНОВКИ

У дисертації викладені теоретичні узагальнення і методологічні основи дослідження регіональних особливостей ринку праці України; розроблений середньостроковий прогноз зайнятості та безробіття та на його основі науково обґрунтовані рекомендації щодо майбутнього розвитку регіональних ринків праці.

1. Проведене дослідження показало, що територіальні особливості розвитку ринку праці формують сукупність факторів, які впливають на функціонування регіональних соціально-економічних систем та визначають особливості умов найму і використання трудового потенціалу економічного регіону. Область – адміністративно-територіальне утворення, в якому здійснюється комплексне погодження окремих аспектів відтворення та формування єдиної економічної системи, розглядається як економічний регіон, а сукупність сформованих в його межах попиту та пропозиції як *регіональний ринок праці*.
2. Аналіз загальнонаціональних та специфічних регіональних закономірностей розвитку ринку праці України дав змогу визначити, що ефективність та результативність його регулювання залежить від відповідності між організацією цього процесу та його

просторовою структурою. Тому, розробці заходів регулювання має передувати науково обґрунтоване районування національного ринку праці. Проведене за методологією кластерного аналізу районування дозволило визначити проблемні регіони і запропонувати шляхи вирішення проблем кожної з типозон.

3. Введення нового оціночного показника – "напруженість ринку праці" дає можливість комплексно врахувати соціально-економічний стан регіону та існуючу у ньому кон'юнктуру ринку. Його використання дозволило виділити кризові регіональні ринки праці, які повинні отримати офіційний статус і перелік яких має уточнюватися щорічно. Створення тут нових робочих місць повинно передбачати розробку техніко-економічного обґрунтування та інфраструктурного забезпечення території, впровадження спеціальних регіональних гарантій для діяльності підприємницьких структур.
4. Аналітичний прогноз стану ринку праці до 2005 р. свідчить про незначне зростання обсягів зайнятості, яке відбуватиметься за рахунок зменшення прихованого безробіття. Прогнозується зростання впливу служби зайнятості на регіональні ринки праці, що знайде свій прояв у збільшенні обсягів працевлаштування, створенні робочих місць для соціально незахищених верств населення, у масштабах проведення громадських робіт, наданні профорієнтаційних послуг населенню.
5. Варіантний прогноз стану регіональних ринків праці дає підстави стверджувати, що найкраща ситуація у сфері зайнятості населення буде характерна для Київської, Сумської, Миколаївської, Рівненської, Івано-Франківської областей, найгірша – для Чернівецької, Закарпатської, Тернопільської, Кіровоградської, Херсонської, Волинської областей. Територіальна структура зайнятого населення у 2005 р. не зазнає істотних змін: дещо зросте частка Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької, Полтавської, Дніпропетровської областей та зменшиться – Черкаської, Хмельницької, Чернігівської, Житомирської, Вінницької областей.
6. Для нейтралізації потенційних факторів погіршення зайнятості в Україні слід створити нову модель зайнятості, спрямовану на формування розвинутого соціально-орієнтованого ринку праці. Це висуває наступні вимоги до державної політики зайнятості:
 - вплив держави не повинен перешкоджати реалізації вимог економічної ефективності, які передбачають мобільність робочої сили і вивільнення зайвих робітників. Висока ступінь зайнятості має забезпечуватися створенням нових робочих місць у конкурентноспроможних галузях із високою нормою прибутковості;
 - для збільшення числа робочих місць необхідно стимулювати розвиток малого бізнесу та самозайнятості. З метою стимулювання малого підприємництва необхідно створити прозору законодавчу базу підприємницької діяльності, забезпечити можливість отримання низьковідсоткових кредитів; сприяти отриманню міжнародної фінансової допомоги, організувати нормативно-правове та консультативне забезпечення малого підприємства тощо;
 - боротися з безробіттям доцільно шляхом розбудови соціальної економіки, для якої характерні некомерційні підприємства та організації з відносно невеликими розмірами, управлінською автономією, демократичністю в прийнятті рішень. Слід заохочувати розвиток гнучких форм зайнятості, включаючи зростання змінності робочих місць для кваліфікованих робітників, використовувати вторинну добровільну зайнятість. Необхідно також регулювати вихід на ринок потенційної робочої сили: молоді, жінок, які знаходяться у відпустці по догляду за дитиною, військовослужбовців, що підлягають звільненню тощо. Ці категорії повинні орієнтуватися на здобуття сучасної професійної освіти, яка має стати фундаментом

їх високої трудової мобільності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Карнаухова О.В., Близнюк В.В. Особливості формування безробіття в м. Києві // Міжвідомчий науковий збірник "Зайнятість та ринок праці". – Вип. 3. – НЦЗРП – 1995. – С. 161-165 (дисертантом охарактеризовані особливості функціонування ринку праці та наявних методик оцінки безробіття в Україні, що становить 50% загального обсягу статті)
2. Шаленко М.В. Близнюк В.В. Формування системи комплексної оцінки стану ринку праці базового рівня // Міжвідомчий науковий збірник "Зайнятість та ринок праці". – Вип. 4. – НЦЗРП – 1996. – С. 86-95 (дисертантом обґрунтована доцільність врахування регіональних особливостей у політиці зайнятості, визначені існуючі підходи до формування комплексної оцінки ринку праці та визначений перелік діагностичних показників стану регіональних ринків праці базового рівня, що становить 70% публікації)
3. Покришук В.О., Пазюк О.Г., Близнюк В.В., Черниш Т.І. Структурні особливості безробіття в Україні (ретроспективне порівняння) // Міжвідомчий науковий збірник "Зайнятість та ринок праці". – Вип. 6. – РВПС – 1998. – С. 106-115 (автору належить оцінка реального безробіття в Україні за даними обстежень домогосподарств, що становить 25% публікації)
4. Покришук В., Ковальський В., Пазюк О., Черниш Т., Близнюк В. Ринок праці: сучасні тенденції зайнятості населення // Україна: аспекти праці. – №5. – 1998. – С. 3-9 (автором проведений аналіз повного ринку праці, що визначений за методикою МОП, що становить 25% публікації)
5. Близнюк В.В. Оцінка регіональних ринків праці на основі інтегральних індексів розвинутості // Україна: аспекти праці. – №8. – 2000. – С. 15-21
6. Близнюк В.В. Аналітичне моделювання майбутнього стану ринку праці // Економічне прогнозування №1. – 2001. – С. 135-144
7. Близнюк В.В. Напруженість на регіональних ринках праці як індикатор ринкових перетворень суспільства: Збірник наукових праць. Вип. 29 / Київ: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2001. – С. 127-135
8. Хомра О.У., Близнюк В.В. Врахування регіональних особливостей ринку праці як основа формування політики зайнятості // препринт наук. доп. "Аналіз і моделювання суспільного розвитку". – ІЕП. – 2000. – С. 42-55 (оцінені регіональні індекси напруженості ринку праці України на протязі 1997-1998 рр., що становить 70% публікації)
9. Хомра О.У., Близнюк В.В., Шурепова Т.В. Політика формування ринку праці та перспективи його розвитку // в кн. "Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання". – Харків: Форт, 2000. – С. 170-186 (автором проаналізовані наявні характеристики стану ринку праці та розроблений регіональний прогноз на перспективу до 2005р., що становить 50% публікації)
10. Хомра О.У., Близнюк В.В. Ринок праці в економіко-статистичному вимірі: ситуація і тенденції динаміки основних характеристик // Збірник доповідей Міжнародної науково-практичної конференції "Соціально-економічний розвиток України. Проблеми статистики – 98". – Львів-Шкло. – 1999. – С. 224-228 (автором дана оцінка стану ринку праці, оцінена напруженість та кількість створених робочих місць, що становить 50% публікації)
11. Близнюк В.В. Методологічні засади регіоналізації управління ринком праці України // Збірник доповідей Міжнародної науково-практичної конференції: "Україна в XXI столітті: концепції та моделі економічного розвитку" – Львів. – 2000. – С. 38-41

АНОТАЦІЯ

Близнюк В.В. Регіональні особливості ринку праці в Україні: методологія дослідження, аналіз та прогноз – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.09.01. – Демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика. – Інститут економіки НАН України. – Київ, 2001

Дисертація присвячена розробці теоретичних та методологічних основ дослідження регіональних ринків праці в Україні. Запропонована методика районування національного ринку праці та регіоналізації політики зайнятості, яка ґрунтується на використанні комплексу показників соціально-економічного та демографічного розвитку регіонів, а також характеристик дієвості державної служби зайнятості. Для оцінки стану ринку праці розроблений інтегральний показник його напруженості. Розраховані регіональні індекси напруженості ринків праці. Розроблена аналітична модель та прогноз розвитку ринку праці України до 2005 р. Сформульовані концептуальні засади трансформації організаційно-функціонального механізму управління регіональними ринками праці. Запропоновані пропозиції щодо побудови системи стратегічного управління регіональних ринків праці.

Ключові слова: територіальна система ринку праці, типозони регіональних ринків праці, безробіття, напруженість ринку праці, національна політика зайнятості, системний аналіз, кластерний аналіз, аналітичний прогноз, ієрархічні структури.

АННОТАЦИЯ

Близнюк В.В. Региональные особенности рынка труда в Украине: методология исследования, анализ и прогноз – рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.09.01. – демография, экономика труда, социальная экономика и политика. – Институт экономики НАН Украины, Киев, 2001.

Диссертация посвящена разработке теоретических и методологических основ исследования региональных рынков труда в Украине. Раскрыто содержание и эволюция взглядов на рынок труда, что позволяет более глубоко осмыслить экономическую сущность данной категории. По мнению автора, товаром на рынке являются услуги труда, что и доказывает целесообразность использования именно термина “рынок труда”.

Основными составляющими рынка труда являются социально-экономические категории спроса и предложения на рынке. *Спрос на рынке труда* это сформированная потребность в трудовых услугах, которую потребитель хочет и способен удовлетворить за определенную сумму денег. *Предложение на рынке труда* определяется количеством носителей рабочей силы, которые согласны и способны продавать трудовые услуги по рыночной цене.

Диссертантом доказана объективная необходимость анализа рынка труда как сложной территориальной системы в рамках экономического региона. Область имеет все характеристики экономического региона, что позволяет рассматривать совокупность показателей состояния рынка труда на этом уровне как показатели регионального рынка труда.

Механизм регулирования регионального рынка труда становится действенным при условии анализа, реальной оценки и учета факторов его формирования,

функционирования и тенденций развития. Регулирование рынка труда на региональном уровне должно включать активизацию спроса и предложения с помощью инвестиционной политики, методов регулирования уровней дохода, отношений собственности, социальной политики и правовой регламентации. Основным теоретическим аспектом исследования региональных рынков труда является их типизация, которая должна лежать в основе политики регулирования. Группирование региональных рынков труда осуществляется специальными логическими и математическими процедурами.

Предложена методика районирования национального рынка труда и регионализации политики занятости, основанная на использовании комплекса показателей социально-экономического и демографического развития регионов, а также характеристик действенности государственной службы занятости. Районирование состоит в проведении классификации национального рынка труда по схожести ситуации занятости в регионах, что позволяет оценить реальную ситуацию на рынке и обосновать выбор конкретных механизмов их регулирования.

Кластерный анализ рынка труда свидетельствует о наличии пяти групп региональных рынков труда Украины. Полученные типозоны целесообразно использовать при прогнозировании состояния рынка труда, занятости в регионах, нагрузки на службу занятости. На их основе возможно не только разрабатывать программы занятости в отдельных областях, но и обобщать мероприятия по решению этих проблем и планировать объемы работ для центров занятости каждой типозоны в отдельности, учитывая для них весь комплекс социально-экономических характеристик. Это даст возможность повысить эффективность мероприятий национальной политики занятости, направляя усилия на конкретные проблемы типозон.

Доказана целесообразность оценки состояния рынка труда при помощи интегрального показателя его напряженности, рассчитанного методами аналитического планирования. Использование этого метода при исследовании рынка труда Украины дает возможность получить комплексную многоаспектную картину национального рынка труда, оценить влияние отдельных факторов на занятость и безработицу в регионах, анализировать динамику напряженности, использовать как количественные, так и качественные показатели для анализа ситуации на рынках труда в регионах. Рассчитаны региональные индексы напряженности рынков труда за 1997-1999 гг. и определены группы региональных рынков труда по уровням напряженности в них. Разработана аналитическая модель и прогноз развития рынка труда Украины до 2005 г, которые свидетельствуют о незначительном ожидаемом увеличении численности занятых экономической деятельностью за счет перевода занятых неполный рабочий день в состояние полной занятости. В прогнозном периоде ожидается усиление действенности социальной политики государства в лице центров занятости, что должно привести к повышению уровня занятости, а следовательно и благосостояния населения Украины.

Завершает работу вариантный прогноз численности занятых в отраслях экономики и реальных безработных в региональном разрезе, осуществленный в соответствии с проведенной кластеризацией региональных рынков труда. Сформулированы концептуальные основы трансформации организационно-функционального механизма управления региональными рынками труда. Разработаны предложения по формированию системы стратегического управления занятостью на региональных рынках труда.

Ключевые слова: территориальная система рынка труда, типозоны региональных рынков труда, безработица, напряженность рынка труда, национальная политика

занятости, системный анализ, кластерный анализ, аналитический прогноз, иерархические структуры.

ABSTRAKT

Blyzniuk V.V. Regional features of the labour market in Ukraine: methodology of research, analysis and forecast.- Manuscript.

Thesis for candidate`s degree in economics by speciality 08.09.01. - demography, economy of work, social economy and social policy. – The Institute of Economics, National Academy of Science of Ukraine, Kyiv, 2001.

The dissertation is devoted to development of theoretical and methodological research's bases of the regional labour markets in Ukraine. The technique of the national labour market regional division is offered. The bases of regional employment politics are defined. This bases is founded on the utilisation of a complex of socio-economic and demographic development regional parameters, and also characteristics of activity by a state employment service. The expediency of a rating of a status of the labour market with the help of an integrated parameter of its intensity is proved. The regional indexes of the labour market intensity are calculated. The analytical model and forecast of the labour market development in Ukraine up to year 2005 is designed. The conceptual transformational bases of the organisational and functional mechanism management in the regional labour markets are formulated. The offers concerning construction of strategic management system of employment's process on the regional labour markets are developed.

Keywords: the labour market territorial system, typesone of the regional labour markets, unemployment, intensity of the labour market, national politics of employment, system analysis, cluster analysis, analytical forecast, hierarchical structures.

Підписано до друку 25.06 . 2001 р. Формат 60x84/16 Офс. пап. Офс. друк
Умовн. друк. арк. 1,1 Обл. вид. арк. 1,0
Тираж 140 прим. Зам. № 74

Інститут економіки НАН України 01011, Київ-11, вул. Панаса Мирного, 26 Поліграфічна
ділянка Інституту економіки НАН України, 01011, Київ-11, вул. Панаса Мирного, 26